

ΔΥΟ ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΝΥΠΑΡΚΤΩΝ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Α. ΜΑΤΙΟΝ

Περὶ τῆς θέσεως τῶν παραλίων πόλεων τῆς βορείου κεντρικῆς Κρήτης ἐλάχιστα παρέδωσαν οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι καὶ ἱστορικοί. Ἴδου αἱ πηγαὶ αἱ ἀφορῶσαι εἰς τρεῖς ἐξ αὐτῶν : τὸ Ἡράκλειον, τὸ Μάτιον καὶ τὸ Κύταιον.

Στράβων Χ, 476, 7 κέξ. : «ἔχει δ' ἐπίνειον τὸ Ἡράκλειον ἢ Κνωσός. Μίνω δέ φασιν ἐπινείω χρήσασθαι τῷ Ἀμνισῶ, ὅπου τὸ τῆς Εἰλειθυίας ἱερόν.»

αὐτόθι 484 : «κειμένη (δηλ. ἡ Θήρα) κατὰ Δίαν νῆσον τὴν πρὸς Ἡρακλείω τῷ Κνωσίω».

Πτολεμαῖος Γεωγρ. III, 15, 5 : «Ζεφύριον ἄκρον, Ἡράκλειον, Πάνορμος, Ἀπολλωνία, Κύταιον».

Σταδισμοί, 348 : «ἀπὸ Ἀστάλης εἰς Ἡράκλειον στάδιοι ρ' πόλις ἐστίν. ἔχει λιμένα καὶ ὕδωρ. ἀπὸ σταδίων κ' πόλις κεῖται Κνωσός. ἀπόκειται δὲ καὶ νῆσος ἀπὸ σταδίων μ' πρὸς δύσιν. καλεῖται Δῖος.»

αὐτόθι 349 : «ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου εἰς Χερρόνησον πόλιν στάδιοι λ'».

Geogr. Rav. V, 21 «Eraclium».

Plinius, Hist. Natur. IV, 12, 59 «Panhorum, Cytæum, Apollonia, Matium, Heraclea, Miletos» (inter isignia Cretae oppida).

Ibidem IV, 12, 61 «contra Matium Dia».

Στέφ. Βυζ. «Κύτα. ἐστὶ καὶ Κύταιον πόλις Κρήτης.»

«Ἡράκλεια.—ιζ' Κρήτης»

«Ἀπολλωνία—σι' ἐν Κρήτῃ πρὸς τῇ Κνωσῶ.»¹

¹) Περὶ τῆς Ἀπολλωνίας πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχουσιν καὶ ἄλλαι μαρτυρίαι, βάσει τῶν ὁποίων καὶ ὠρισμένων ἐπιγραφικῶν ἐνδείξεων ἡ Ἰταλὶς

Ἐπίσης ἀναφέρονται ἀπλῶς οἱ Ἡρακλεῶται ὡς «κατὰ ταῦτα» συμμετέχοντες ἐν τῇ πρὸς Μιλησίους συνθήκῃ τῆς Κνωσοῦ τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος, τῇ ἀνευρεθείσῃ ἐν τῷ Δελφινίῳ.²

Μᾶλλον ποικίλαι εἶναι αἱ περὶ Ἄμνισοῦ πηγαί,³ βάσει τῶν ὁποίων ἐτοποθετεῖτο οὕτω παρὰ τὸν Καρτερόν—καὶ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σπ. Μαρινάτου παρὰ τὴν Παληόχωραν—ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν. Ὁ προϊστορικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος⁴, ἡ σύνδεσις τούτου μὲ τὴν προϊστορικὴν θεότητα Εἰλειθυίαν καὶ τὸν θρυλικὸν βασιλέα Μίνωα σαφῶς ὑπεδήλουν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ προϊστορικῆς τοποθεσίας⁵. Πλήρως ὁμως ἀποδεικτικαὶ περὶ τούτου ὑπῆρξαν αἱ διενεργηθεῖσαι ἀνασκαφαί, ἴσως κατὰ τὸ σπήλαιον τῆς Εἰλειθυίας⁶, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐκατέρωθεν τοῦ λόφου τῆς Παληοχώρας περιοχὴν, καθ' ἣν ἦλθον εἰς φῶς κυρίως μινωϊκὰ εἰρηπία τοῦ λιμένος τῆς Κνωσοῦ, νεώσοικοι, ἔπαυλις διακεκοσμημένη μετὰ τοιχογραφιῶν, κτήριον δεξαμενῆς καὶ παμπάλαιον ἱερὸν ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ λατρεία τοῦ Διὸς Θενάτα ἐσυνεχίσθη μέχρι τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς ἐποχῆς⁷.

Διὰ τοῦ ἀσφαλοῦς καθορισμοῦ τῆς θέσεως τῆς Ἄμνισοῦ καὶ τῆς οὕτω γενομένης διαπιστώσεως, ὅτι πρόκειται πράγματι περὶ τοῦ λιμένος τῆς μινωϊκῆς Κνωσοῦ, τὸ ὅλον ζήτημα τοῦ ἐντοπισμοῦ τῶν ἐκ τῶν πηγῶν γνωστῶν ὀνομασιῶν εἰς τὰς κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς παραλίας τῆς Β. κεντρικῆς Κρήτης ἀρχαίας τοποθεσίας ἀπλοποιεῖται: ἡ ἐκβολὴ τοῦ ποταμοῦ Καρτεροῦ δὲν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ ἔχη καμ-

ἐπιγραφολόγος M. G u a r d u c c i ἐταύτισε σχεδὸν ἀποδεικτικῶς πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Ἄλμυροῦ ὑπάρχοντα εἰρηπία ἀρχαίας πόλεως: M. G u a r d u c c i: Nuovi contributi alla topografia di Creta antica: Apollonia, Rhizenia, Heracleion. (Historia 1933, p. 363 ss.) Πβλ. καὶ S v o r o - n o s, Numismatique de la Crète ancienne p. 7 καὶ M. G u a r d u c c i: Inscript. Creticae p. 3 ἐξ ὧν διασαφίζεται πως μόνον ἡ ἱστορία τῆς πόλεως

²) M. G u a r d u c c i: Inscript. Creticae: CNOSSOS, 4, 37.

³) Τὰς πηγὰς ταύτας ἰδὲ αὐτόθι: AMNISOS p. 2.

⁴) A. F i c k, Vorgriechische Ortsname, 25.

⁵) Πβλ. E v a n s, The palace of Minos, II p. 839.

⁶) Πρῶτος πρόχειρον ἀνασκαφὴν τούτου ἔκαμεν ὁ Ἴω σ ἡ φ Χ α ῖ τ ζ η - δ ἄ κ η ς: πβλ. Παρνασσός X (1886), 339, 342. Διὰ τὴν ἀσφαλῆ ταύτισιν τοῦ σπηλαίου τοῦ Καρτεροῦ μὲ τὸ «σπέος Εἰλειθυίας» πρῶτος ἐπραγματεύθη ὁ Σ. Μ α ρ ι ν ᾱ τ ο ς (Πρακτ. Ἄρχ. Ἐταιρ. 1929, 94 κεξ.), ὅστις καὶ ἀνέσκαψε τοῦτο ἐξαντλητικῶς κατὰ τὸ ἔτος 1930 (αὐτόθι 1930, σ. 91 κεξ.).

⁷) Αἱ ἀνασκαφαί τῆς Παληοχώρας ἤρχισαν κατὰ τὸ ἔτος 1932 καὶ συνεχίζονται μέχρι σήμερον κατὰ διαστήματα ὑπὸ τοῦ Σ. Μαρινάτου. Αἱ ἀνασκαφικαὶ ἐκθέσεις δημοσιεύονται εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας (μέχρι σήμερον: 1932, σ. 76 κεξ. 1933, σ. 93 κεξ. 1934, σ. 128 κεξ. 1935 σ. 196 κεξ. 1936, σ. 81 κεξ. 1938, σ. 130 κεξ.).

μίαν σχέσιν πρὸς τὸ Ἡράκλειον ὡς ἠθέλησαν οἱ P a s h l e y, M ü l l e r καὶ M a r i a n i ⁸ ἢ πρὸς τὸ Μάτιον, ὡς ἐπίστευσεν ὁ S p r a t t ⁹. Γενομένης δὲ δεκτῆς κατ' ἀρχὴν τῆς ἀπόψεως, ὅτι τὸ Κύταιον καὶ ἡ Ἀπολλωνία θὰ ἔδει νὰ τοποθετηθῶσι τὸ μὲν εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον Ῥογδιὰ Παλαιόκαστρον, ἡ δὲ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀλμυροῦ ποταμοῦ ¹⁰, ἀπομένουσι διὰ τὴν ἔναντι τῆς νήσου Δίας ἀρχαίαν τοποθεσίαν, ἔνθα ἡ σημερινὴ πόλις Ἡράκλειον ¹¹, αἱ δύο ὀνομασίαι Ἡράκλειον καὶ Μάτιον, αἵτινες, κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν ἄποψιν, θὰ ἔδει νὰ ἦσαν δύο διάφοροι ὀνομασίαι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως ¹².

⁸) P a s h l e y, Travels in Crete 1897, I. 263, M ü l l e r: Geogr. in Ptolem. M a r i a n i: Antichità Cretesi: in Monum. Antichi VI (1896), 70.

⁹) S p r a t t: Travels und researches in Crete, London 1865, I, 67.

¹⁰) Πβλ. B u r s i a n: Geographie von Grièchenland, II, 557. M. G u a r d u c c i ἐν Historia VII [1933], 363. Ἡ τοποθέτησις ἀμφοτέρων εἶναι παλαιά: Πβλ. P a s h l e y αὐτόθι p. 259 καὶ ἐν Inscr. Cret. p. 3. Ὁ M a r i a n i (Rendiconti d. reale Accad. d. Lincei 1894, I κεξ.) ἐθεώρησε τὴν Μαραθοζεφάλα παρὰ τὸ Καβροχῶρι ὡς θέσιν τῆς Ἀπολλωνίας, οὐχὶ ὀρθῶς ἀφοῦ ἐκεῖ πρόκειται περὶ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ.

¹¹) Περὶ τῆς μετονομασίας τοῦ Κάστρου εἰς Ἡράκλειον κατὰ τοὺς εὐθύς μετὰ τὸ 1821 χρόνους βάσει τῆς ἀρχαίας παραδόσεως πβλ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, Χάνδαξ - Ἡράκλειον σ. 142, ὅπου γίνεται λόγος καὶ περὶ ἀρχαίων λειψάνων ἀνευρεθέντων ὑπὸ τὴν νεωτέραν πόλιν καὶ ἀποδεικνυόντων τὴν προῦπαρξιν ἀρχαίας πόλεως. Τὰ λείψανα ταῦτα ἐπηυξήθησαν σημαντικῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, πρόκειται δὲ νὰ δημοσιευθῇ ἐπὶ τούτων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἡράκλειον ἰδιαιτέρα μελέτη.

¹²) Ὅτι τὸ Ἡράκλειον καὶ τὸ Μάτιον εἶναι δύο ὀνομασίαι τῆς αὐτῆς ἀρχαίας πόλεως κειμένης ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ Μεγάλου Κάστρου, τοῦ σημερινοῦ Ἡρακλείου, ὑπεστήριξε πρῶτος ὁ T o u r n e f o r t: Voyage du Levant, 1717, I, 41, μὴ ἀποκλείων καὶ τὴν ἐκδοχὴν χωριστῆς πόλεως Ματίου, ἀνατολικώτερον κειμένης. Αἱ ἐκδοχαὶ τοῦ B u r s i a n (αὐτόθι 2, 560), τοῦ Σ β ο ρ ὴ ν ο υ (Numismatique de la Crète ancienne p. 151.), τοῦ Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ (Χάνδαξ - Ἡράκλειον 1927, 143), τῆς M. G u a r d u c c i (Historia VII [1933], 363 κεξ. Inscr. Cret. p. 93) φέρουν τὴν ταύτισιν ταύτην ὡς πιθανήν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ Ἰταλὶς ἐπιγραφολόγος—ἐν τῇ μελέτῃ τῇ δημοσιευθείσῃ εἰς τὸ περιοδικὸν Historia—ἀναφέρει περὶ ἐτέρας ἀρχαίας τοποθεσίας κειμένης κατὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Καιράτου (νῦν Κατσαμπᾶ) καὶ ἐπεισάγει πρὸς τοποθέτησιν μεταξὺ Ἀλμυροῦ καὶ Ἀμνισοῦ τὴν Πάνορμον, συμφώνως πρὸς τὴν παρὰ Πτολεμαίῳ σειρὰν τῶν πόλεων. Τὸ οὕτω ἐπὶ μᾶλλον περιπλεκόμενον ζήτημα προσπαθεῖ νὰ λύσῃ δεχομένη ὡς θέσιν τοῦ Ἡρακλείου τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀρχαίαν τοποθεσίαν, εἰς ἐλάχιστην ἀπόστασιν ἀνατολικῶς τοῦ σημερινοῦ Ἡρακλείου εὐρισκομένην, ταυτίζουσα τὴν Πάνορμον τοῦ Πτολεμαίου μὲ τὸ Matium τοῦ Πλινίου. Τὴν λύσιν ὁμως ταύτην δὲν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ διὰ τοὺς

Βεβαίως ὅτι ἡ αὐτὴ πόλις θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη δύο ὀνόματα οὐδό-
λως ἔμφανίζεται ὡς ἀπίθανον, ἀφοῦ καὶ ἄλλαι κρητικαὶ πόλεις μᾶς

ἀκολουθοῦν λόγους : Πρῶτον ἡ μαρτυρία τοῦ Πτολεμαίου εὐρίσκεται εἰς ἀντί-
φασιν πρὸς τὴν τοῦ Πλινίου, θέτουσαν τὴν Πάνορμον μεταξὺ Ῥιθύμνης καὶ
Κυταίου (P l i n i u s αὐτέθι : «Rhitymna, Panhormum, Cytaeum, Apol-
lonia). Φυσικὰ εἰς τῶν δύο εὐρίσκεται ἐν δικαίῳ. Ἄλλὰ τίς; Εἶναι γνω-
στόν, ὅτι τὸ ὄνομα Πάνορμος παρ' ἀρχαίοις ἐδόθη πάντοτε εἰς ὄρμους ἀσφα-
λεῖς καὶ παρέχοντας φυσικὸν λιμένα. Ἄλλὰ τοιοῦτος οὐδεὶς παρέχεται μεταξὺ
Ἄμνισοῦ καὶ Ἀπολλωνίας. Διότι ὁ πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ μικροῦ Ἐνετικοῦ
λιμενίσκου προφανῶς ὑπάρχων μικρότατος φυσικὸς λιμενίσκος, ἴσως διὰ προ-
χείρων ἔργων δυνηθεὶς νὰ παρέχη ἀσφάλειαν εἰς μικρὰ πλοιάρια πλέοντα πρὸς
τὴν ἑλληνικὴν Κνωσόν, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποκληθῇ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Πάν-
ορμος. Τοῦναντίον, μεταξὺ Ῥιθύμνης καὶ Κυταίου παρέχονται πλεόν τοῦ ἐνὸς
ἀσφαλεῖς ὄρμοι. Εἰς ἓνα τῶν ἀσφαλεστέρων, τὸν φερόμενον εἰς τοὺς Ἐνετι-
κοὺς χάρτας ὡς P o r t o d i A t a l i καὶ C a r a v o s t a s i εἶναι βέβαιον,
ὅτι ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἀστάλη τῶν Σταδισμῶν. Περαιτέρω εἶναι οἱ ὄρμοι τοῦ
Φόδελε καὶ τῆς Ἀγίας Πελαγίας, ὁπόθεν προέρχεται τὸ θαυμάσιον κλασσικὸν
ἐπιτύμβιον τῆς Ἀχλάδας, τὸ νῦν ἀποκείμενον ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἡρακλείου. Εἰς
τούτων θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀντιστοιχῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Πάνορμον. Πάνορμος
δμως θὰ ἦτο βεβαίως ὄνομα τοῦ ὄρμου ἐνθα σήμερον κεῖται ἡ πολίχνη Πά-
ο ρ μ ο καὶ ἀκριβῶς κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην σημειοῦται εἰς τοὺς Ἐνετι-
κοὺς χάρτας P a n o r m o καὶ ἀναφέρεται εἰς μεσαιωνικὰς πηγὰς, ὅπως ὑπὸ τοῦ
B o n d e l m o n t i, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο πόλις ἢ χωρίον. Τοποθέτησις τοῦ
Πανόρμου κατὰ τὸ στόμιον τοῦ Κατσαμπᾶ καὶ ἀκριβέστερον μεταξὺ τούτου
καὶ τῆς σημερινῆς πόλεως, διότι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο παρατηρήθησαν τὰ
ὑπὸ τοῦ M a r i a n i σημειωθέντα λείψανα, καθίσταται ἀδύνατος καὶ λόγῳ τῆς
ἐγγύτητος ἢ ὁποία θὰ ὑπῆρχε ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ πρὸς τὴν ἑτέραν πό-
λιν, τὴν συμπύπτουσαν μὲ τὴν νεωτέραν πόλιν Ἡράκλειον. Τὸ Ἡράκλειον τότε
θ' ἀπετέλει ἀπλοῦν προάστειον τῆς πόλεως Πανόρμου, ἥτις οὕτω θὰ ἀπεδει-
κνύετο ὡς ἔχουσα ἕκτασιν καὶ ἐπομένως δὲν θὰ ἐδικαιολόγει ὡς δεύτερον
ὄνομα ταύτης τὸ Μάτιον μὲ σημασίαν «μικρόν», ὡς θέλει ἡ Ἰταλὶς ἐρευνή-
τρια. Ἄλλὰ κυρίως κατὰ τῆς ἀπόψεως ταύτης στρέφεται τὸ γεγονός, ὅτι τὰ
ὑπὸ τοῦ M a r i a n i ἐξακριβωθέντα ἀρχαῖα λείψανα ἀνήκουν ὄχι εἰς Ἑλλη-
νικὴν, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς εἰς Μινωϊκὴν ἐποχὴν. Τοῦτο ἀπέδειξαν καὶ πολλὰ
κατὰ τύχην ἀνευρεθέντα κατὰ χώραν μινωϊκὰ ἀρχαῖα ἀντικείμενα καὶ τὰ ἐπὶ
τῆς ἐπιφανείας ὄστρακα καὶ δοκιμαστικαὶ ἀνασκαφαὶ ἐπιχειρηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ
ἐπιμελητοῦ Χρ. Πέτρου, δι' ὧν ἀπεκαλύφθη μινωϊκὸν κτήριον. Τὰ μεταγενέ-
στερα ὄστρακα εἶναι ἐλάχιστα σχετικῶς πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν μινωϊκῶν. Διὰ
τούτων πιστοποιεῖται μόνον ἡ ὑπαρξὶς μινωϊκοῦ συνοικισμοῦ κατὰ τὴν παρα-
λίαν ταύτην. Τοῦναντίον κατὰ τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Ἡρακλείου ἀνευ-
ρέθησαν ἐπ' ἐσχάτων ἰδίᾳ σχετικῶς ἀφθονα λείψανα ἐξικνούμενα ἀπὸ τοῦ Δ'
π.Χ. αἰῶνος μέχρι τῶν πρωτοβυζαντινῶν χρόνων. Ὁ ἀποκλεισμός τῆς τοποθε-
σίας κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καιράτου καθιστᾷ τὴν ἐκδοχὴν τῆς ὑπάρξεως πό-
λεως Πανόρμου μεταξὺ τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Ἄμνισοῦ ἔτι μᾶλλον ἀπίθανον,
διότι οὕτω θὰ ἔδει νὰ ἐντοπισθῶσιν τὰ τρία ὀνόματα Μάτιον, Ἡράκλειον καὶ
Πάνορμος ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἀρχαιολογικῇ τοποθεσίᾳ. Προφανῶς σφαλμά τι

παρεδόθησαν ὑπὸ δύο ἢ καὶ τρία ὀνόματα ¹³. Τὸ γεγονὸς ὁμως, ὅτι οὐδεὶς ἕτερος τῶν συγγραφέων ἀναφέρει πόλιν Κρήτης ὑπὸ τὸ ὄνομα Μάτιον πλὴν τοῦ Πλινίου καὶ ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἀναφέρει ταύτην ὡς ἀνεξάρτητον πόλιν ἐκ παραλλήλου μὲ τὴν *Heraclaea* ¹⁴, συγκαταλέγων μάλιστα εἰς τὰ *oppida insignia*, ὀφείλει προφανῶς νὰ μᾶς καταστήσῃ προσεκτικούς. Ἄλλως ὁ Πλίνιος πᾶν ἄλλο ἢ διακρίνεται διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς χρησιμοποίησεως τῶν γεωγραφικῶν του πηγῶν, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τοπωνυμίων ἀκαταλήπτων δι' αὐτόν. Οὕτω π.χ. προκειμένου περὶ Κρητικῶν πόλεων ἀναφέρει *Rhamnus* ἀντὶ *Rhaucus*, *Dium*, *Asium* ἴσως ἀντὶ *Priansium*, *Onysia* ἀντὶ *Dionysiades*, *Acusagorus*, ἀντὶ *Musagorae* ἢ *Iousagora* κ.ἄ.π. Παραλείπω πολυάριθμα παραδείγματα ἐσφαλμένων ἀναγνώσεων γεωγραφικῶν ὀνομάτων ἔξω τῆς Κρήτης. Ἄρα γε καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει δὲν εὐρισκόμεθα ἀπλῶς πρὸ παρανοήσεώς τινος τοῦ Πλινίου; Αἱ ἀκόλουθοι παρατηρήσεις καθιστοῦν τοῦτο βέβαιον.

Ὁ Πλίνιος ὑπὸ τὸ ὄνομα Μάτιον ἀναφέρει οὐχὶ μίαν ἀλλὰ τέσσαρας πόλεις, αἵτινες ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἄλλης πηγῆς ἀναφέρονται: οὕτω πλὴν τοῦ Ματίου τῆς Κρήτης ἀναφέρεται ὑπ' αὐτοῦ *Matium* ὡς πολίχνη Κολοφωνίων κατὰ τὴν Ἰωνίαν ¹⁵, ἕτερον ὡς παραλία πολίχνη παρὰ τὴν Ἐφεσον ¹⁶ καὶ ἐν ἔτι ὡς ἕστερον ὄνομα τῶν Κομάνων τοῦ

εἰσεχώρησε περὶ τὴν σειρὰν τῆς ἀναγραφῆς τῶν παραλίων πόλεων παρὰ Πτολεμαίῳ, δυνάμενον νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς ἕστερωτέραν ἀλλοίωσιν τοῦ κειμένου. Οὕτω ἡ ἐκδοχὴ τῆς Ἰταλίδος ἐπιγραφολόγου δέον νὰ ἀφεθῇ κατὰ μέρος ὡς μᾶλλον περιπλέκουσα τὸ ὅλον ζήτημα.

¹³) Οὕτως ἡ Κυδωνία καὶ ἡ Ἐλεύθερνα ἔσχον καὶ τὸ ὄνομα Ἀπολλωνία ἢ δὲ τελευταία καὶ τὸ ὄνομα Ἄωρος, ἢ Κνωσὸς ἐκαλεῖτο πρότερον καὶ Καίρατος καὶ ἡ Ἰεράπετρα καὶ Λάρισα.

¹⁴) Ὁ *Tournefort* (αὐτόθι) σημειοῖ: «peut être qu'il faut lire *Matium Heraclaea* sans virgule, comme qui disoit, *Matium* appelée autrefois *Heraclée*». Τὴν ὑπὸ δύο ὁμως ὀνόματα μνειάν ὁ Πλίνιος δὲν κάμνει δι' οὐδεμίαν τῶν ἄλλων κρητικῶν πόλεων τῶν γνωστῶν ὑπὸ πολλαπλῆν ὀνομασίαν. Ἄλλως θὰ προσέθετεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ *olim*. Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Στράβωνος πᾶν ἄλλο συνάγεται ἢ ὅτι τὸ ὄνομα Ἡράκλειον προηγήθη ἄλλου ὀνόματος.

¹⁵) *Plinius*, *Hist. Natur.* V. 116: *ab Epheso Matium aliud Colophoniorum et intus ipsa Colophon.*

¹⁶) *Plinius*, *ibidem* 115. *in ora autem Matium, Ephesus, Amazonum opus, multis antea expetita nominibus.* Ὁ ἐπιγραφολόγος *L. Robert* ὑπεστήριξεν, ὅτι τὸ *Matium, Ephesus* τοῦ Πλινίου προῆλθεν ἐκ παρανοήσεως τοῦ: *μαντεῖον Ἐφεσσος*, ὅπερ ὑπῆρχεν ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποίηθειση πηγῇ. Τοῦτο δὲν μοὶ φαίνεται πιθανόν, ἀφοῦ ἡ κοι-

Πόντου¹⁷. Ἐν τῇ τελευταίᾳ μάλιστα περιπτώσει τὸ ὑπὸ τοῦ Πλινίου προβαλλόμενον περὶ τοῦ συγχρόνου τοῦ ὀνόματος τῶν Κομάνων **Ματίου** ἐλέγχεται σαφῶς ἀνακριβές, ἀφοῦ ἡ πόλις αὕτη εἶναι γνωστὴ μέχρι τέλους διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, καὶ μόνον δι' αὐτοῦ, **Κόμανα**¹⁸.

Ἡ οὐδαμόθεν ἄλλοθεν πιστοποιουμένη ὑπαρξίς ὀνομασίας τεσσάρων πόλεων ὑπὸ τὸ ὄνομα **Μάτιον** φαίνεται ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον ἀπίθανος, καθ' ὅσον παρὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐμφάνισιν τοῦ τύπου οὐδεμία ἱκανοποιητικὴ ἐτυμολογία τούτου εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι παρ' Ἡσυχίω καὶ εἰς τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἀντλοῦντας λεξικογράφους Σουίδαν καὶ Φώτιον ἀνευρίσκωμεν λέξιν **Μάτιον** μὲ σημασίαν : *μικρὸν καὶ ὀλίγον*, τοιαύτης ὅμως λέξεως ἡ ὑπαρξίς ἐν τῇ ἐλληνικῇ εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανος. Προφανῶς ὁ Ἡσύχιος συμπεριέλαβεν ἐν τῷ λεξιλογίῳ ὡς ὑποκοριστικὴν κατάληξιν, δι' ἧς σημαίνεται τὸ μικρὸν καὶ ὀλίγον, οἷον εἰς τὸ κυμάτιον, πονημάτιον κ.τ.θ., τὸ **μάτιον**, καθ' ὃν τρόπον συμπεριέλαβε προθεματικὰ μόρια, καίτοι δὲν ἀπαντιῶσιν ταῦτα ὡς κεχωρισμέναι λέξεις¹⁹.

Πόθεν ὅμως παρασυρθεῖς ὁ Πλίνιος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πλανηθῇ δημιουργῶν ὅλως ἀνυπάρχτους πόλεις ὑπὸ τὸ ὄνομα **Μάτιον**;

Οὐχὶ ὀλίγα ἐκ τῶν σφαλμάτων τοῦ Πλινίου, τῶν προελθόντων ἐκ

νοτάτη λέξις **μαντεῖον** δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρανοηθῇ καὶ νὰ διαστραφῇ εἰς **Μάτιον**. Ἄλλως οὐδὲ ἡ Ἔρεσος ἦτο μαντεῖον, οὐδὲ ἠδύνατο οὕτω νὰ χαρακτηρισθῇ ἐν τῇ γεωγραφικῇ πηγῇ, ἣν εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Πλίνιος. Οὕτως ἢ ἄλλως ὅμως φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ παρανοήσεώς τινος.

¹⁷) P l i n . ibidem VI, 10: et alia (oppida) quinque Amazonium, Themiscyra, Sotira, Amasia, Comana, n u n c M a t i u m.

Ἡ **Ματιόπολις** τοῦ Ἄνωνύμου Περιπλοῦ τοῦ Πόντου **Εὐξεινοῦ** (78) ἀπεδείχθη, ὅτι προῆλθεν ἐκ σφάλματος (ἀντὶ Μαρκιανόπολις).

¹⁸) Πβλ. Στράβων 12, 557, Πτολεμ. 5, 6, 9 καὶ 8, 17, 36. Διασφύζεται ἔτι τὸ ὄνομα (Gomanak).

¹⁹) Πβλ. «*ε ρ ί : πολὺ μέγα, ἰσχυρόν*», «*α ρ ί : μεγάλως, ὄθεν καὶ ἀρίζηλος ὁ μέγала ζηλωτός*», «*δ ά ς : ἐπὶ τοῦ πολλοῦ καὶ μεγάλου*», «*ζ ά λ : μέγα, ἰσχυρόν, πολὺ*». Ἐπὶ τῶν δύο τελευταίων περιπτώσεων τὸ τελευταῖον γράμμα (τοῦ δάσ καὶ ζάλ ἀνήκει προφανῶς εἰς τὴν πρώτην συλλαβὴν τοῦ β' συνθετικοῦ πβλ. **δ ά σ κ ι ο ς**, **ζ ά λ ε υ κ ο ς**, ὅπως ἐνταῦθα τὰ στοιχεῖα **ματ** τοῦ-**μάτιον** ἀποτελοῦν τὴν κατάληξιν τοῦ θέματος τοῦ ὑποκοριζομένου οὐσιαστικοῦ. Εἰς τὴν παράταξιν τῆς ὑποκοριστικῆς καταλήξεως ὡς λέξεως ἀνεξαρτήτου ἐν τῷ λεξιλογίῳ του φαίνεται ὅτι παρεσύρθη ὁ Ἡσύχιος ἐκ τῆς παρ' Ἀριστοφάνει (Νεφελ. 451) μνείας τῆς λῖαν σκοτεινῆς λέξεως **ματιολοιχός**, τὴν ἀναγραφὴν τῆς ὁποίας λεξικογραφικῶς ἀκολουθεῖ τὸ μάτιον, ἧτις προφανῶς οὐδόλως ἐνέχει τὴν ἔγνοιαν τῆς σμικρότητος. Τὴν λέξιν ταύτην ὁ Bentley διώρθωσεν εἰς **ματτυολοιχός** ἐκ τοῦ **ματτύη**, λιχνεύματος ἢ ἐδέσματος ξενικοῦ καὶ πολυτελοῦς.

παρανοήσεως τῶν πηγῶν, ἀνάγονται εἰς τὴν κακὴν τμήσιν λέξεων, ἰδίᾳ τοπωνυμίων, τῶν ἑλληνικῶν, πρωτοτύπων, ἅτινα εἶχεν ὑπ' ὄψει. Ἄγεφέ: ρα μὲν ἀνωτέρω παραδείγματα τῆς οὕτω πως δημιουργίας ἀνυπάρκτων τοπωνυμίων: Ο n y s i a ἀπὸ τὸ D i o n y s i a d e s καὶ A s i u m ἀπὸ τὸ P r i a n s i u m, Προσθέτω ἔνταῦθα τὸ ὡς ὄνομα Κρητικῆς πόλεως ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμενον E l a t o s, ὡς πιστεύω προελθὸν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἑτέρας Λατοῦς, ἣ ὁποία ἐπὶ νομισμάτων ἀνεγράφετο ΕΛΑΤΩΣ ²⁰.

Λαμβανομένου τοῦ ἐνδεχομένου τούτου ὑπ' ὄψει ἐμφανίζεται ὡς ἄκρως πιθανὸν διὰ τὴν προκειμένην περίπτωσιν, ὅτι ἡ πηγή, ἐξ ἧς ἤντησεν ὁ Πλίνιος διὰ τὸ περὶ τῶν πόλεων τῆς Κρήτης χωρίον του, παρεῖχε μεταξὺ ἄλλων: ΠΟΛΙΣΜΑΤΙΟΝΗΡΑΚΛΕΙΑ ²¹. Ὁ Λατῖνος συγγραφεὺς μὴ καταγοήσας τὴν λέξιν «π ο λ ι σ μ ᾶ τ ι ο ν» ἐχώρισεν εἰς «π ὁ λ ι σ Μ ᾶ τ ι ο ν» καὶ παρέταξεν ὡς ἑτέραν πόλιν τὸ ἀνύπαρκτον Μ ᾶ τ ι ο ν. Ἡ ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ σφάλματος τετράκις καὶ ἡ δημιουργία τεσσάρων πόλεων φερουσῶν τὸ ὄνομα Μ ᾶ τ ι ο ν εἶναι ἔτι μᾶλλον ἐνδεικτικὴ τῆς παρανοήσεως ταύτης: εἰς τὰς γεωγραφικὰς του πηγὰς, συνήθως περίπλους, συνήντα ἐκάστοτε τὴν λέξιν «πολισμάτιον» τὴν ὁποίαν καὶ διεμέλιζε ²². Οὕτω ἐρμηνεύεται τὸ ἀλλόκοτον: M a t i u m a l i u d C o l o f o n i o r u m προφανῶς ἐκ τινος: — ΠΟΛΙΣΜΑΤΙΟΝΤΙΚΟΛΟΦΩΝΙΩΝ, ὅπερ θὰ ἀνεῦρεν ἐν τῷ γεωγραφικῷ κειμένῳ, τὸ ὁποῖον τῷ ἐχρησίμευσεν ὡς πηγή! Ἄνευ τῆς ἐρμηνείας ταύτης τὸ a l i u d ἐκεῖνο θὰ παρέμενεν ἐντελῶς ἀνεξήγητον. Προκειμένου δὲ περὶ τῆς Ἐφέσου, τῆς ὁποίας ἀναφέρει τὰ παλαιὰ

²⁰) Πβλ. S v o r o p o s αὐτόθι σ. 219. Ὡς κλασσικὸν παράδειγμα τῶν ἐκ κακῆς τμήσεως παρανοήσεων τῶν ἐν ταῖς πηγαῖς ὀνομάτων παρὰ τῷ Πλίνῳ, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ ἐπιγραφικοῦ L. Robert ἐπανορθωθὲν χωρίον περὶ τῶν Λυκτικῶν πόλεων, ὅπου εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερόμενα ὀνόματα A s c a n d i a t a l i s, A m e l a s, N o s c o p i u m ἀνάγνωρίζονται τὰ C a n d i a n d a, L i s s a, M e l a n o s c o p i u m.

²¹) Τὴν ἄποψιν ταύτην ἐξέθεσα κατὰ πρώτην φοράν προφορικῶς καὶ ἐκ τοῦ προχείρου κατὰ τὸ ἔτος 1933, εἰς τὴν Ἰταλίδα ἐπιγραφολόγον M. G u a r d u c c i, ἣτις καὶ ἔκαμε εὐφημον μνείαν ταύτης ἐν τῇ μελέτῃ της τῇ δημοσιευθείσῃ εἰς τὸ περιοδικὸν H i s t o r i a (πβλ. ὑποσημ. 1) καίτοι δὲν ἀπεδέχθη τότε, ὡς ἀφίνουσάν τινος ἀμφιβολίας διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἀνέπτυξα καὶ ἀνεσκεύασα ἀνωτέρω.

²²) Ἡ λέξις: πολισμάτιον ἀπαντᾷ συχνὰ καὶ εἰς γεωγράφους καὶ εἰς ἱστορικούς καὶ λεξικογράφους. πβλ. Σ τ έ φ α ν ο ς Β υ ζ. «τετάρτη Χερρόνησος κατὰ Κρήτην νῆσον, ἔχουσα πολισμάτιον ὀμώνυμον.» Πβλ. καὶ Π ο λ υ β, 1, 53, 10. 1, 24, 12. 11, 11, 16. Δ ι ό δ. 13, 6, 97. Π λ ο ύ τ. Θ ε μ. 26.

ὀνόματα²³, θὰ εὗρεν ἴσως « ἦν δὲ πολισμάτιον Ἐφεσος πάλαι, Ἀμαζόνων κτίσμα » ἢ τι ἀνάλογον.

Πιθανώτατα ὁ Πλίνιος διὰ τὸ περὶ τῶν πόλεων τῆς Κρήτης χωρίον ἐχρησιμοποίησε δύο διαφόρους πηγὰς: ἓνα ἑλληνικὸν περίπλουν, ὅστις ἀπλῶς ἀνέφερε τὰς κυριωτέρας παραλίας πόλεις μὲ ἐλαχίστας πληροφορίας περὶ τῶν λιμένων καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νήσων ἐν τῇ σχετικῇ αὐτῶν πρὸς αὐτὰς ἢ τὰ ἀκρωτήρια θέσει,²⁴ καὶ ὅπου ἀνεγράφετο ἡ Ἡράκλεια ἢ τὸ Ἡράκλειον ὡς πολισμάτιον, καὶ ἐπὶ πλέον Ῥωμαϊκὴν τινα ἀναγραφὴν, γενικὴν, ἀτελῆ καὶ πλήρη σφαλμάτων.²⁵ Ἀμφοτέρως δὲ τὰς πηγὰς ταύτας ἐχρησιμοποίησεν οὐχὶ ἀπλῶς ἀντιγράφων: θέλων κατ' ἀρχὰς νὰ δώσῃ κατάλογον τῶν ἐπιφανεστέρων πόλεων ἠκολούθησέ τὴν ἀναγραφὴν τῶν παραλίων πόλεων τοῦ περίπλου κατὰ σειρὰν, παραλείπων φυσικὰ τὰς λοιπὰς πληροφορίας, εἰς ἃς μερικῶς ἐπανέρχεται κατωτέρω εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν περὶ τὴν Κρήτην νήσων, εἶτα ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀναγραφῆς, ἣτις βαίνει ἀμεθόδως, παραλαμβάνει τὰς μεσογείους μόνον πόλεις, ἀφίνων κατὰ μέρος τὰς παραλίους, ἃς εἶχεν ἤδη ἀναγράψῃ. Οὕτω τὸ αὐτὸ χωρίον τοῦ ἑλληνικοῦ περίπλου ἐχρησιμοποιήθη δίς: ἅπαξ εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν παραλίων πόλεων, εἶτα δὲ εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν νήσων, τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ αὐτοῦ σφάλματος ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς θέσεως τοῦ δῆθεν Ματίου, ὡς κειμένου κατέναντι τῆς νήσου Δίας. Πιθανὸν τὸ χωρίον ἐν τῷ περίπλῳ θὰ παρεῖχεν: « πολισμάτιον κατὰ νῆσον Δία Ἡράκλεια » ἢ τι ἀνάλογον²⁶. Ἡ παρανόησις εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον εὐεξήγητος, καθ' ὅσον ἐν τῇ λατινικῇ τὸ ὄνομα *Matius* εἶναι οὐχὶ σπάνιον.

Εἶναι καιρὸς λοιπὸν νὰ παύσῃ πλέον νὰ γίνεται λόγος περὶ Κρητικῆς πόλεως *Ματίου*, τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς ἐστηρίχθη ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς παρανόησιν εὐρυμαθοῦς μὲν ἀναμφισβητήτως, ἀλλὰ οὐχὶ τελείως κατόχου τῆς ἑλληνικῆς Λατίνου λογίου.

²³) Τὸ *Σαμόρνη*, ὅπερ ἀποτελεῖ ἀπλὴν παραλλαγὴν τοῦ *Σμόρνη*, ἄλλου ὀνόματος τῆς Ἐφέσου, διαστρέφει εἰς *Aemopium*.

²⁴) Ἡ περιγραφὴ ἤρχιζεν ἀπὸ τὸ δυτικὸν βόρειον ἄκρον, ἔβαινε πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον καὶ κατέληγεν εἰς τὴν νοτίαν παραλίαν.

²⁵) Τοιαύτας ἀναγραφὰς χρησιμοποιεῖ πολλαχοῦ ὁ Πλίνιος ἐκ παραλλήλου μὲ περίπλους, (ὡς π.χ. εἰς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν περὶ τῶν Λυκτικῶν πόλεων χωρίον του).

²⁶) « ἔστι δὲ πολισμάτιον κατὰ νῆσον Δία, λιμὴν Κνωσοῦ, Ἡράκλεια », τὸ ὁποῖον θὰ ἀνέγνωσεν: « ἔστι δὲ πόλις Μάτιον κατὰ νῆσον Δία λιμὴν Κνωσοῦ Ἡράκλεια ».

Β'. ΤΙΣΥΡΟΙ

Τῷ 1891 ὁ Ἄνδρ ε α ς Σ κ ι ᾱ ς ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι (σ.191) σύντομον μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον « *Τίσυρος, Κρητικὴ πόλις* », διὰ τῆς ὁποίας ἐπειρᾶτο νὰ ἀποδώσῃ νομίσματα γορτυνιακοῦ ἀρχαϊκοῦ τύπου (βλ. Πίν. Α, 1), φέροντα συμφώνως πρὸς τὰς δημοσιεύσεις τὴν ἐπιγραφὴν Τίσυροι (Πίν. Α, 2α)¹, εἰς πόλιν, ἣτις ἀναφέρεται ἀπλῶς ὑπὸ τινος σχολιαστοῦ τοῦ Θεοκρίτου καὶ μόνον ὑπ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τύπον Τίτυρος χωρὶς νὰ προσδιορίζεται ἀκριβέστερον ἢ θέσις τῆς². Τὴν περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τῶν Γορτυνιακοῦ τύπου νομισμάτων ἀνάλογον γνώμην τοῦ von Sallet³, ὅτι ἀνεφέρετο εἰς τὸ ὄρος Τίτυρον, ἐν σχέσει πρὸς ἴσως ὑπάρξασαν παραλλαγὴν τοῦ μύθου περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Διὸς - ταύρου εἰς Τίτυρον, εἶχεν ἤδη ἐλέγξει προηγουμένως ὁ Σ β ο ρ ῶ ν ο ς ὡς ἀβάσιμον⁴, θεωρῶν μόνον ὡς πιθανόν, ὅτι τὸ Τί σ υ ρ ο ι ἦτο ἕτερον ὄνομα τῶν Γορτυνίων, ὡς τὰ: Καρτεμνίδες καὶ Κορύστιοι, βασιζὼν τὴν περὶ τούτου γνώμην του ἐπὶ τῆς ὀρθῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατέχει ἐπὶ τινῶν ἀντιτύπων τοῦ τύπου τούτου τῶν νομισμάτων ἀκριβῶς οἷαν θέσιν εἰς τινα ἄλλα ὁμοίου καὶ χρονικῶς συμπίπτοντος τύπου ἢ ἐπιγραφῆ: Γορτυνίων (Πίν. Α, 2β) καὶ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ Τίσυροι οὐδαμοῦ ἀπαντᾷ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος ἐκ παραλλήλου μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Γορτυνίων, ὥστε νὰ μὴ ἀπεκλείετο νὰ ἦτο τὸ ἰσοδύναμον ταύτης. Εἰς τὴν γνώμην του ταύτην ὁ Σβορῶνος ἐπέμεινεν ὡς πιθανωτέραν⁵, καὶ ἀφοῦ ἔλαβε γνῶσιν τῆς ἐκδοχῆς τοῦ Ἄ. Σκιᾱ, καίτοι

¹) Συστηματικὴ δημοσίευσις τοῦ τύπου ὑπὸ Σ β ο ρ ῶ ν ο υ: Numismatique d. Crète ancienne 1890 p. 161, nr. 27-30, pl. XIII, 1-5 (βλ. Πίν. Α, 1α,β).

²) Θεοκρ. III, 2, Ahrens: « ὄνομα κύριον ὁ Τίτυρος, τινές φασιν, ὡς τὸ Σιληνός, ὁ Σικελιώτης. Ἄλλοι δὲ τοὺς τράγους. ἕτεροι τοὺς Σατύρους. ἔτιοι ὄνομα πόλεως Κρήτης ».

³) Von Sallet: Die Umschrift der Europa auf Silbermünzen von Gortyna: ἐν Zeitschr. f. Numism. VI, 263.

⁴) Ἐν Numismatic Chronicles VII (1887), 126: The inscription *Τί σ υ ρ ο ι* on coins of Gortyna, ὅπου ἰδὲ καὶ μνείαν τῶν περὶ τούτων προηγηθεισῶν δημοσιεύσεων. Ἐνιαῦθα μεταξὺ ἄλλων γίνεται μνεία καὶ τῆς γνώμης τοῦ R. Stuart Poole, ὅτι τὰ γράμματα, ὡς ἔχουσι χαραγμένα ἐπὶ τοῦ κορμού τοῦ παρισταγμένου δένδρου δύνανται νὰ παρίστανται ὡς χαράγματα τῶν ἐραστῶν τοῦ γορτυνιακοῦ θρύλου, γνώμης ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Wroth ἀντικρουσθείσης διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι μέρος τῆς ἐπιγραφῆς περιέχεται ἐπὶ τοῦ πεδίου μεταξὺ τῶν κλάδων τοῦ δένδρου.

⁵) Πβλ. Σκιᾱ, αὐτόθι, ὅπου παρατίθεται ἡ ὀρθή, αἰτιολογοῦσα τὴν προτίμησιν τοῦ Σβορῶνου, παρατήρησις « διότι ταῦτα (τὰ νομίσματα μὲ τὴν

ἀνεγνώρισεν ὡς δυνατὴν τὴν τελευταίαν. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἐν μελέτῃ του ⁶ συμμερίζεται πλήρως τὴν γνώμην τοῦ Σκιᾶ, χρησιμοποιοῦν μάλιστα ὡς ἐπιχείρημα τῆς περὶ Βριτομάρτιος ἐπὶ τῆς δρυὸς ἐκδοχῆς του σχετικῶς πρὸς τὴν γνωστὴν ἐπὶ γορτυνίων νομισμάτων παράστασιν γυναικείας μορφῆς ἐπὶ δένδρου καθημένης. Πράγματι τοποθετῶν τὴν τέως ἄγνωστον πόλιν ταύτην, ἣν ὁ Σκιᾶς δὲν ἐπεχείρησε νὰ τοποθετήσῃ, ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου Τίτυρος ⁷ καὶ ἀποδίδων εἰς ταύτην τὰ γορτυνιακοῦ τύπου νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Τί σ υ ρ ο ι, θεωρεῖ, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ δένδρου παριστωμένη θεότης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἄλλη ἢ ἡ Δίκτυνα ἢ Βριτόμαρτις, ἡ τόσον στενῶς συνδεομένη μὲ τὸ ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἀκρωτηρίου κείμενον Δικτυναῖον ἱερὸν καὶ ταυτοχρόνως μὲ τὴν Γόρτυνα κατὰ τὸν ὕμνον εἰς τὴν Ἄρτεμιν τοῦ Κ α λ λ ι μ ά χ ο υ ⁸. Ἡ ἀπόδοσις ἐν τούτοις τῶν μτλ τῆς ἐπιγραφῆς Τίσυροι νομισμάτων τελείως Γορτυνιακοῦ τύπου ⁹, ἀρχαϊκῶν καὶ ἐξαιρετικῶς σημαντικῶν διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ βᾶρος, εἰς πόλιν ἀνεπαρκῶς μεμαρτυρημένην, ἀφοῦ ἡ ὑπαρξίς της μόνον ἐκ μεταγενεστέρου σχολίου εἰκάζεται, βεβαίως δὲ, ἂν ὑπῆρχε, ἀσήμαντον ὅλως, ἀπέχουσαν λίαν ἀπὸ τῆς Γόρτυνος καὶ ἐπομένως μὴ δυναμένην νὰ εὑρίσκεται εἰς στενωπὰς μετὰ τῆς Γόρτυνος σχέσεις, τὰς ὁποίας ἡ καταπληκτικὴ ὁμοιότης τοῦ τύπου ἐξυπακούει, ἐκρίθη φαίνεται καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀπίθανος καὶ δὲν κατέστη κοινῶς ἀποδεκτὴ ἢ τε ἐκδοχὴ τῆς ὑπάρξεως πόλεως Τίσυροι καὶ ἡ ἀπόδοσις εἰς ταύτην νομισμάτων γορτυνιακοῦ τύπου.

ἐπιγραφὴν ΤΙΣΥΡΟΙ) χρονολογικῶς κεῖνται μετὰ τῶν ἀρχαιοτάτων νομισμάτων τῆς Γόρτυνος μετὰ τοῦ ἐγκοίλου τετραγώνου καὶ τῶν νεωτέρων μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΓΟΡΤΥΝΙΩΝ, ἄλλα δὲ νομίσματα τῆς Γόρτυνος σύγχρονα πρὸς αὐτὰ δὲν ὑπάρχουσι».

⁶) Britomartis, la soi — disant Europe sur le platane de Gortyne ἐν Revue Belge d. numism. 1894, 1ss' ἐν σ. 13 ἀναγράφεται ἐπὶ λέξει: Nous le retrouvons (scil. le type) sur les didrachmes de Tisyros (pl. No 3), autre ville de Crète, très éloignée du pays de Gortyne».

⁷) Αὐτόθι σ. 20.

⁸) Στ. 189: ἔξοχα δ' ἀλλάων Γορτυνίδα φίλαν νύμφην ἔλλοφόνον Βριτόμαρτιν εὐσκοπον

⁹) Δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς γενικῆς ὁμοιότητος τοῦ τύπου, ἀλλὰ περὶ ὁμοιότητος ἐπεκτεινομένης καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας, ἀπαντώσας ἀκριβῶς ὁμοίως καὶ ἐπὶ γορτυνιακῶν νομισμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἀπόδοσις εἰς τὴν Γόρτυνα οὐδέποτε διημφισβητήθη: πβλ. τὸ Pl. XIII, I διὰ τὸ ὅποιον ὁ Σβορῶνος αὐτὸς σημειοῖ: «On distingue les quatre carrés creux du revers d'un didrachme de Cnossos, sur lequel cette pièce est surfrappée», παρατήρησις, ἣτις καθιστᾷ ἐντελῶς ἀπίθανον τὴν ἀπόδοσιν τούτου εἰς Τίτυρον καὶ ἐπομένως καὶ

Ἐκτιθέμενα ὅμως ἐξέτασις τῶν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Τίσυροι νομισμάτων ἀποδεικνύει μεσολαβήσασαν ἐπιγραφικὴν παραγνώρισιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐβασίσθη ἡ ὑπαρξίς πόλεως ὑπὸ τὸ ὄνομα Τίσυροι καὶ παρέχει διαφώτισιν περὶ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ὅλης μυστηριώδους ἐπιγραφῆς ταύτης. Ὁ Σβορώνος περιγράφει τέσσαρας τύπους φέροντας τὴν ἐπιγραφὴν ΤΙΣΥΡΟΙ¹⁰ : Εἰς τὸν πρῶτον (XIII, 2, βλ. Πίν. Α, 1β) διακρίνει τὸ Σ καὶ τὰ τρία καταληκτικὰ γράμματα ΡΟΙ τοῦ ὀνόματος (Πίν. Α, 2γ), εἰς τὸν δεύτερον, τὸν ὁποῖον δὲν ἀπεικονίζει, τὰ τέσσαρα καταληκτικὰ γράμματα (Πίν. Α, 2δ), εἰς τὸν τρίτον τὸν διασφύζοντα καλύπτοντα τὴν ἐπιγραφὴν ἀναγινώσκει (ἐπὶ τὰ λαϊὰ ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων) τὰ τρία καταληκτικὰ ἐπὶ ἑνὸς τῶν κλάδων τοῦ δένδρου, τὰ δὲ τέσσαρα ἀρχικὰ ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τῶν κλάδων πεδίου (βλ. Πίν. Α, 1α καὶ 2ε), εἰς τὸν τέταρτον τέλος διακρίνει μόνον τὰ τρία καταληκτικὰ γράμματα τοῦ ὀνόματος ΤΙΣΥΡΟΙ (Pl. XIII, 3 verso. Βλ. Πίν. Α, 1α καὶ 2ς). Οὕτω, συμφώνως πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ δημοσιευσάντων νομισματολόγων, ἐξάγει ὡς ἀσφαλὲς τὸ ὄνομα ΤΙΣΥΡΟΙ.

Ἐξετάζων τις ὅμως ἐγγύτερον τοὺς παρὰ τοῦ Σβορώνου δημοσιευθέντας καὶ ἀπεικονισθέντας τύπους, εἶναι εὐκόλον νὰ διακρίνη, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις αὕτη πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ ἀσφαλῆς καὶ ὅτι ὁ Σβορώνος ἐπλανήθη, ὡς καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ, περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην. Ὁ καλύτερον διασφύζων τὴν ἐπιγραφὴν τρίτος τύπος ἔχει ἀπλῶς ΓΟΡ ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀριστερὰ κλάδου τοῦ δένδρου, Τ δεξιὰ τῆς προσκλινοῦσης ἐπιπέτης χειρὸς τῆς μορφῆς μεταξὺ δύο κλάδων τοῦ δένδρου καὶ ΥΝΙ κατὰ τὸ ἀνώτερον κρῖσπεδον τοῦ νομίσματος, ἐπίσης ἐν τῷ μεταξὺ τῶν κλάδων τοῦ δένδρου πεδίῳ (Πίν. Α, 2ς). Οὕτω παρέχεται ἀπλῶς τὸ ὄνομα ΓΟΡΤΥΝΙ (ων), ὅπως ἐπὶ τόσων ἄλλων γορτυνιακῶν νομισμάτων, ὅπερ ὄνομα βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λείψῃ ἐπὶ τάξεως νομισμάτων τῆς πόλεως σαφῶς διακρινομένης χρονικῆς περιόδου¹¹.

τοῦ ἐντελῶς ὁμοίου Pl. VIII, 2, (βλ. Πίν. Α, 1β), τὸ ὁποῖον ὁ Σβορώνος περιγράφει ὡς φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ΤΙΣΥΡΟΙ. Ἡ ὁμοιότης αὕτη θὰ ὑπεννόει κοπὴν τῶν νομισμάτων τῶν δύο πόλεων ἐν τῷ αὐτῷ γορτυνιακῷ νομισματοκοπιῳ. Βεβαίως ὑπάρχουσιν ἀνάλογα ὁμοιότητος νομισμάτων δύο διαφόρων πόλεων. Πάντοτε ὅμως πρόκειται ἢ περὶ γειτονικῶν, αἰτινες ἀνήκον ἴσως καὶ εἰς τὸ αὐτὸ κράτος, (πβλ. νομίσματα Γόρτυνος καὶ Φαιστοῦ Pl. XII, 31 καὶ XXII, 32) ἢ στενῶς διὰ συνθήκης συνδεθεισῶν.

¹⁰) Αὐτόθι σ. 161, Pl. XIII, 2, 3, 4, 5. (τὰ 2 καὶ 3 βλ. Πίν. Α, 1β καὶ 1α).

¹¹) Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸ πρῶτον γράμμα εἶναι ὅμοιον μᾶλλον πρὸς D

1. Τὰ ἀποδοθέντα εἰς πόλιν ΤΙΣΥΡΟΙ κρητικά νομίσματα.

- α) Σ Ο ρ ν υ μ σ τ
- β) η ο σ η ν τ ρ ο λ
- γ) ρ ο ρ [ν] μ [ρ τ]
- δ) ρ ο ρ ν [μ ρ τ]
- ε) ρ ο ρ υ μ σ τ
- σ) ρ ο ρ [ν μ ρ τ]
- ζ) ρ ο ρ τ υ η σ

2. Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ κρητικῶν νομισμάτων.

Οἱ ἄλλοι ἀπεικονισμένοι τύποι διασφύζουν κακῶς τὴν ἐπιγραφὴν καὶ ἀσφαλῶς καὶ ὁ μὴ ἀπεικονισμένος δεύτερος, ἀφοῦ μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ ἀνέγνωσε ταύτην ὁ Σβορῶνος, ὥστε ἐπὶ τούτων νὰ μὴ δύναται νὰ βασίση τις θετικὰ συμπεράσματα. Πάντως ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἐγένετο πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ δῆθεν Τίσοροιο τοῦ τρίτου τύπου. Ὅπωςδῆποτε καὶ ἐκ τούτων φαίνεται, ὅτι ἀποδεικνύεται ὡς ἀνύπαρκτος ὁ τύπος ΤΙΣΥΡΟΙ¹². Ἐπὶ τούτοις τοιοῦτος τύπος ὡς ὄνομα Κρητικῆς πόλεως, ἐντοπιζομένης περὶ τὸ Δικτυνναῖον, φαίνεται ἀπίθανος, ἀφοῦ, κατὰ τὰ παραδεδομένα¹³, Τίτυρος ἢ Τίτυρον ἐκαλεῖτο ὄρος παρὰ τὴν Κυδωνίαν, ἐνθα τὸ Δικτυνναῖον ἱερόν, καὶ οὐχὶ πόλις, προφανῶς δὲ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Θεοκρίτου κατὰ λάθος ἐξέλαβεν ὡς ὄνομα πόλεως¹⁴.

Ἴσως ἐκ κακῆς χαράξεως τοῦ τύπου. Ἐν τούτοις τὸ ἀρχαῖκόν Γ ἀπαντᾷ καὶ μὲ καμπυλωμένην πρὸς τὰ κάτω τὴν βραχυτέραν κεραιάν εἰς ἀρχαῖκὰς ἐπιγραφάς, πβλ D o m. C o m p a r e t t i: Leggi di Gortyna (Mon. Ant. III) p. 19 iscr. 8, 2. Ὁ ἀντίστροφος τύπος τοῦ Ν εἰς ἐπὶ δεξιὰ γραφὴν δὲν ἐκπλήσσει βεβαίως εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐπὶ τὰ λαιὰ γραφὴ ἐναλλάσσεται μὲ τὴν: ἐς εὐθύ. Πβλ. L a r f e l d: Griech. Epigraphik S. 135. Τὸ γράμμα τοῦτο ἐξέλαβεν ὁ Σβορῶνος ὡς Μ (=Σ) καὶ ἀρχόμενος ἐκ τοῦ ἀπομονωμένου Τ ἀνέγνωσεν ἐπὶ τὰ λαιὰ τὰ ἄνω τούτου τρία ψηφία ὡς ΙΣΥ, εἰτὰ δὲ τὰ ἀριστερὰ ἐπὶ κλάδῳ τρία ἀνέγνωσεν ἐς εὐθύ ὡς ΡΟΙ ἐκλαβὼν τὸ τελευταῖον γράμμα ὡς S, καίτοι σαφῶς διακρίνεται ὡς P.

¹²) Οὕτω τὰ μόνα διακρινόμενα γράμματα εἰς τὸν τύπον ΡΙ. XIII, 2 (Πίν. Α, 1β) εἶναι ΥΤ καὶ πρὸ τοῦ Υ τμήμα κεραιᾶς ἀσυμβίβαστον πρὸς S, ὥστε δὲν ἐννοῶ πῶς ὁ Σβορῶνος, μετὰ ἐνὸς ἀβεβαίου Μ (=Σ), ἀνέγνωσεν: (Τί)σ(υ)ροιο. Περὶσσότερον θὰ προσηρμόζετο τὸ ἐπὶ τὰ λαιὰ: Γ(ΟΡ)ΤΥΝ. Εἰς τὸν τέταρτον τέλος τύπον (ΡΙ. XIII, 3, βλ. Πίν. Α, 1α), ἐνῶ ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως τοῦ νομίσματος ἀπαντᾷ ἢ ἐπὶ τοῦ δένδρου ἐπιγραφῆ, ἐπὶ τῆς ἀντιστρόφου ἄνω τοῦ ταύρου διακρίνομεν δύο γράμματα ἐπὶ τὰ λαιὰ ΡΟ, τὰ ὁποῖα ἐντελῶς ἀπιθάτως θὰ ἀνήκον, ὡς ἐπίστευσεν ὁ Σβορῶνος, εἰς ὁμοίαν πρὸς τὴν τῆς κυρίας πλευρᾶς ἐπιγραφὴν (Τί)σ(υ)ΡΟ(ι). Θὰ ἐπρόκειτο ἴσως περὶ ἐπιγραφῆς ἐπεξηγηματικῆς τῆς παραστάσεως, οἷα τὰ ΤΑΛΩΝ, ΜΙΝΩΣ, ΦΕΛΧΑΝΟΣ, ΠΤΟΛΙΟΙΚΟΣ κ.ἄ. (πβλ. S n o r o n o s, Tisyroi, αὐτόθι σ. 5), πιθανῶς λοιπόν: (Ταῦ)ρο(ς) ([Μ]ΟΡ[VAT]), ἐπιγραφὴν τὴν ὁποίαν ἴσως δέον νὰ ἀναγνωρίζωμεν καὶ ἐπὶ τοῦ δευτέρου μὴ ἀπεικονισθέντος τύπου. Θὰ προετίμων ἀκόμη τοῦ προβληματικοῦ Τίσοροιο ἀνάγνωσιν ἐς εὐθύ: (Γ)ορ(τυν) μὲ τὸ Ρ ἀνάστροφον, ὡς τὸ Ν τῆς ἐτέρας πλευρᾶς.

¹³) Σ τ ρ α β. X, 479, 12. Σ τ α δ ι α σ μ ο ῖ, 341.

¹⁴) Ἀλλὰ καὶ ἐὰν τὸ ὄρος κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Σβορῶνου ἔδιδε τὸ ὄνομα εἰς κατοίκους πόλεως ἐπ' αὐτοῦ κειμένης, οὗτοι θὰ ἐκαλοῦντο Τίτυροιο καὶ οὐχὶ Τίτυροιο. Εἶναι δὲ ἀπίθανος ἔτι ὑπαρξίς ἐν Κρήτῃ τοπωνυμίου Τίσοροιο, ἀντὶ τοῦ δωρικοῦ Τίτυροιο καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ μὴ δωρικοῦ τύπου Τίσοροιο ἐπὶ ἀρχαῖκῶν μάλιστα νομισμάτων.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω κατεδείχθη, ὅτι ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις τῆς ἐπὶ τῶν γορτυνιακῶν νομισμάτων τῶν μνημονευθέντων τύπων ἐπιγραφῆς ὡς ΓΟΡΤΥΝΙ (ων), πλὴν τοῦ ὅτι μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ ἑνα δυσερμήνευτον καὶ μυστηριώδη τύπον ΤΙΣΥΡΟΙ, μᾶς ἐξάγει ἀπὸ τὴν δυσχερῆ θέσιν νὰ δεχθῶμεν βεβιασμένην ἐρμηνείαν, ἐξ ἧς προκύπτει ὡς ὑπάρχουσα ἀνύπαρκτος Κρητικὴ πόλις, ἅμα δὲ διὰ ταύτης ἀποκαθίσταται συνεχῆς χρονολογικὴ σειρὰ τῶν γορτυνιακοῦ κόμματος νομισμάτων.

Ν. ΠΛΑΤΩΝ